

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1944

Av rektor ELOF EHNMARK, Luleå

Det gångna året har inte varit så överväldigande bokrikt som de närmast föregående krigsåren, men branschens affärsmän ha förden-skull ingen anledning att klaga. Det är tydligt, att svenska folket allttjämt läser böcker, inte bara veckotidsskrifter. Två tendenser inom produktionen ha fortsatt: bestselleragitationen och omhuldandet av debutanterna. Den ena kan ha det goda med sig, att den håller fart på läslusten, den andra ger möjlighet åt unga förmågor att träda fram och få offentlig bedömning. Nackdelen är, att bestsellern brukar vara en produkt av smart reklam och att debutanternas väg till bok-handelsdisken blir för lättvindig. Inom 1944 års prosadiktning ha de betydelsefullaste insatserna gjorts av redan beprövat folk och de bästa böckerna ha inte varit de som nått de högsta försäljningssiff-rorna. Det kan vara svårt att avgöra, vad som kommer att bestå av det myckna, som skrivits och tryckts under året, men kanske kan man säga, att det värdefullaste mindre kommer att leva kvar som enskilda toppunkter än som led i diktarnas utveckling och som in-tressanta dokument för studiet av deras författarbanan och för deras och vårt sätt att se tillvaron under den femte krigshösten och krigs-julen. Otivvelaktigt har stämningen lättat och intresset har givetvis knutits också till andra problem än dem, som ha direkt med det poli-tiska läget att skaffa, men i de flesta fall har fantasilivet och intresse-riktningen fått färg och dragning av dagens aktualiteter och problem, inte minst av frågan om människan, individen, i en tid av tvingande omprövningar. Det kan ha skett mer eller mindre direkt, mer eller mindre avsiktligt. Stundom märker man tvånget av en verklig upp-görelse, av ett bokslut i diktens form.

Allra tydligast kommer kanske det draget fram i *Gustaf Hellströms* Den gången, den senaste volymen i förf:s stora självbiografiska svit om Stellan Petreus. Stellan Petreus presenterades i »Dagdröm-mar» 1921, men han blev en verklig bekantskap för den svenska läse-kretsen först sedan Hellström vunnit ett litterärt namn med andra romaner. Serien om Stellan Petreus kom i skymundan och hölls också av sin förf. i skymundan, därför att denne kände behov av klarare perspektiv, innan han kunde fortsätta med denna självbiografiska serie. Dess tredje del bär årtalet 1925 men först 1938 kom fortsätt-ningen, »Det var en tjugande idyll», romanen om det Oscariska Sveriges slut, och med den blev Petreus en gestalt, som man gjorde sig närmare bekant med. Men samtidigt hade Hellström ändrat perspektivet i serien. Petreus är visserligen allttjämt en individ, inte en typ, men hans utveckling sker i allt större utsträckning under

intryck av samtidshistoriska händelser, vilka han som utlandskorrespondent kommer i närmare beröring med än de flesta andra svenskar. I de båda senaste volymerna, »Kärlek och politik» 1942 och årets volym »Den gången» lever han mitt inne i världshistorien, i situationer så spännande och avgörande, att läsaren hotar att mer intressera sig för dem än för deras inverkan på Petreus. »Den gången» behandlar åren under förra världskriget från fransk utsiktspunkt. Romanens inledande parti koncentrerar sig till hotellvärden monsieur Sénéchal och hans familj i en småstad utanför Paris. Skildringen av denna miljö hör till det oförglömliga i Hellströms produktion. Monsieur Sénéchal med sina temperamentsutbrott, sina regelbundna vanor och sina lösmanschetter, sitt sunda förnuft och sin stolthet över husets vinkällare är fransman i varje gest och tonfall, och inte mindre fransk är hans madame, som från sin plats vid kassan håller både familjen och hotellrörelsen i världsvist anpassade tyglar. Här finns så mycket av det som man identifierar med fransk borgerlighet: det praktiska förståndet, den öppet erkända närigheten, den kanske litet bekväma men praktiskt hållfasta moralen, det psykologiska förståndet, den självklara uppskattningen av fransk civilisation, förmågan att njuta av livets goda, till slut också den stolta heroismen. Petreus får uppleva, hur idyllen går under, när kriget sköljer över staden och familjen Sénéchal, han får vara med om krigsårens växlande händelser och växlande stämningar. Två kärlekshistorier bilda den egentliga romanhandlingen. Den ena är påfallande temperamentslöst berättad, den andra har desto mer av fransk grace och tappert franskt vemod över sig, men båda äro endast episoder i den personlighetsutveckling, som är nerven och kärnan i denna romanserie. Petreus är vid bokens slut långtifrån färdig och blir det knappast heller. Den gamla liberalism, som gått honom i blodet, mister inte sitt värde för honom under krigsåren, men han lär sig att inte begära mycket av livet, så mycket bara, att han finner det mödan värt att leva, som om det ändå finnes en plan, en mening och ett mål med tillvaron. Det vakna intellektet, den säkra iakttagelsen och den rika erfarenheten präglar denna bok, som har verklighetens egen spänning i sig och som bildar ett viktigt led i en serie, vilken är på väg att bli den stora skildringen av den moderna människan i världshändelsernas centrum.

Marika Stiernstedts roman *Indiansommar 39* för oss till det andra världskrigets utbrott. Också denna bok har sin historia. Den påbörjades nyåret 1940 och avslutades sommaren 1944. Man kan förmoda, att det var händelserna våren och sommaren 1940, som för Marika Stiernstedt åstadkommo avbrottet med den planerade romanen. »Indiansommar 39» handlar om anfallskriget mot Polen, hennes moders land, men då Frankrike, hennes andra fosterland, ockuperades, blev det Frankrikes tragedi, som först utlöste hennes skapardrift. Så skrev hon »Attentat i Paris», den bästa svenska boken med ämne från ockuperat land. Först därefter tog hon upp arbetet med den polska romanen. Polen blev ju, till skillnad från Frankrike, nästan hermetiskt slutet efter ockupationen, och detta har kanske bidragit till att Marika Stiernstedt valt att skildra icke det härtagna utan det

kämpande Polen. Huvudpersonen är en ung polsk vetenskapsman, som återkommer från en oceanografisk expedition under fransk ledning. Den kvinna han träffar i Paris, en exponent för mellankrigstidens egocentriska, indolenta och bekväma människotyp, förmår inte hindra honom att resa till Polen. På vägen genom Tyskland öppnas hans ögon för de stormmoln, som hota att utladda sig över hans land. Romanens höjdpunkt är skildringen av vardagslivet på den lilla polska herrgård, som är hans hem, under de hektiska veckorna under indian-sommaren 39, då vardagen fortfarande går sin gilla gång och man trots allt söker hålla hoppet vid liv. Skildringen av den polska lant-idyllen med dess stämning av hemtrevnad och gammal familjetradition är gjord med en inlevelse, som har det sörjdas och saknades intensitet. Berättelsen om hur kriget når den avlägsna byn och om hur alla enas till försvar av hembygden, är som en hyllning till den polska patriotism, som okuvligt levt vidare, långt sedan sensommar-veckorna 39 gått förbi med övermodiga segerherrars för tidiga triumf, och trots det mångåriga vintermörker, som därefter lagt sig över det blödande, tappra landet. Medkänsla och mänsklig värme präglar, mer än estetiska förtjänster, denna bok av en författarinna, som inte annat förmått än intensivt leva med bland dem, som stått och stå barbariet emot.

Allra mest lyhörd, allra djupast gripen har *Pär Lagerkvist* visat sig vara inför den människans tragedi, som krigsåren spelat upp på Europas gamla skådeplats. Hans nya bok *Dvärgen* kan närmast ställas vid sidan av »Bödeln» 1933 och ger liksom den vittnesbörd om Lagerkvists blick för den verkliga innebörden i det yttre skeendet. »Dvärgen» är visserligen i olikhet med »Bödeln» en roman med bestämd historisk och geografisk förankring, men den är inte desto mindre otvetydigt aktuell och avsedd att vara det. Skildringen från Machiavellis och condottiarernas Italien är färgrik, livfull, rörlig och spännande och samtidigt är den allmänmänsklig, nutidsmänsklig. Det är dvärgen själv, som för ordet, och det är hans sätt att se, som ger händelserna deras belysning. Han är ingen hovnarr utan snarare munskänk åt fursten. Med sitt fårade ansikte och sina onda ögon inger han skräck, trots att han på grund av sin dvärggestalt betraktas som ofarlig. Själv är han en komplexernas varelse, ivrig till självhävdelse, knappt medveten om sin avund mot det normala, det växande och fruktbärande. Han är född gammal, han kan inte skratta annat än med hån i stämman, han fnyser åt alla utslag av osjälviskhet och offersinne. Det enda han förmår uppskatta, är våldet, grymheten, blodsutgjutelsen. Han representerar med ett ord undermänniskan, den Caliban som i våra dagar marscherar öppet i stövlar men som kanske finns fördold längst inne hos oss alla. Lagerkvist har här med ångest i blicken sökt sig in i den mänskliga onskans psykologiska problem. Det mest betecknande i hans analys är, att han ställer dvärgen i kontrast till två människotyper, konstnären-forskaren och de unga älskande. Det är meningen, att vi i den kringresande maestro Bernardo skola känna igen Lionardo da Vinci, för vilken sanningssökandet i konst och liv är det viktigaste av allt. För dvärgen är han enbart

löjlig, därför att den konstnärliga lekdriften och den vetenskapliga sökardriften ingenting ha med makt och underkuvande att göra. I det unga paret Angelica, furstens dotter, och Ludovico, fiendefurstens son, få vi en replik av Romeos och Julias jublande och tragiska kärlekssaga. För dvärgen är den djupt osedlig, därför att den försonar fiender, och äklig, därför att den är i livets tjänst, icke i dödens. Lagerkvist har sinne för ondskans benägenhet att argumentera med moraliska skäl — dvärgens avsky för allt sexuellt hör dit — och för dess förföriska förmåga att åstadkomma masspsykos. Dvärgen går det ondas, det destruktivas ärende, och ändå firar han ofta triumfer; ingen sympatiserar med honom, och ändå tycks han vara outhärlig. Han är också konsekvent. När han själv råkar illa ut, bryts han inte ned, hans förakt för allt som har liv och glädje i sig, endast ökar, och han vet, att han bara behöver bida sin tid: »Om jag känner min herre rätt, kan han inte i längden undvara sin dvärg.» Denna slutreplik ljuder med samma dova ton, som den Tegnér slog an, när han skrev sin dikt om Jätten, denne föraktare av vita Asar och hatare av skaldens drömmar, som till slut förkunnar: »Det onda är odödligt, liksom det goda.» Det gäller att slå vakt om det äkta mänskliga. Lagerkvist gör det genom att avslöja dvärgen. Först sedan man lärt känna det onda, kan man stå det onda emot.

Tidens moraliska problem, inte minst rättfärdighetens problem, är också en grundval för *Harald Beijers* än beundrade, än skarpt kritiserade författarskap. Klandrarna kunna inte förneka Beijers patos och dynamiska intensitet, beundrarna förmå inte överskyla hans bristande förmåga av människoskildring. Han är i första hand predikant med predikoexemplet som konstnärligt uttrycksmedel. Människorna få underordna sig den tes han vill föra fram, de släppas aldrig ut på egen hand och de undgå aldrig att bli kommenterade av författaren. Beijers värld blir i många stycken en annan än den vanliga, och betecknande nog låter han ofta händelserna utspelas i en helt upp-diktad miljö, i ett obestämt Europa. Så sker i *Elena Akkermann*, en fri fortsättning av den tidigare »Joos Riesler». I båda berättas om diktatorn Sesar's väg till makten och handhavande av makten. Beijer vill med Sesar ge en bild av diktatorn som allmän typ, men det är tydligt, att han hela tiden tänkt på Hitler — i den nya romanen avslöjar han det oavsiktligt genom att nämna ordet Münchenkrisen. Den svävning mellan diktad och verklig värld, som sålunda åstadkommes, är inte direkt tilltalande. Romanen berättar, på Beijers kantiga, ibland lapidariskt verkningsfulla, ofta knaggliga språk, om en överklasskvinna, vars livsöde gör henne mottaglig för den idealistiskt färgade propagandan i diktatorns förkunnelse och som vaknar upp till en bitter verklighet. I denna demonstration har Beijer renodlat den moraliska innebörden i skeendet till förfång för den psykologiska analysen. Han har haft svårt för att ladda upp sig till sådana kraftscener, som annars äro hans styrka, och han har inte rätt med att handha huvudpersonen. Man ser henne inte klart, därför att författaren står i vägen, och man blir inte gripen på det rätta sättet av hennes Medeatragedi. Beijers patos och stridbarhet tar man

emellertid inte miste på. Den strid han för i sin sista bok är samma strid, som han alltid fört. Han skall i varje fall inte klandras för att det nu är många fler på samma sida som han.

Till verklighetens värld, nästan helt utan varje novellistisk omstuvning, förs man i *Moa Martinsons Bakom svensk vallen*. Titeln är en omskrivning av Fredborgs bekanta tysklandsreportage och Moa Martinson är ute i liknande ärende. Hon vill visa, att allt inte heller är väl beställt bakom våra bevärade gränser, och peka ut en del av »samhällskartans vita fläckar» till eftertanke för ett belåtet välfärdsfolk. Litterärt sett upptäcker hon visserligen inga vita fläckar med sin nya bok, som består av skisser, kåserier och funderingar, men man märker granneligen hennes avsikt: att påpeka faran av de sociala välfärdsinrättningarnas mekanisering och byråkratisering. Det är inte paragraferna utan individerna hon bryr sig om. Därför når hon också högst i de novellistiska avsnitten, i berättelsen om gammeldrängen Anders, som tar slut, just då folkpensionen skulle börja, eller om det fnoskiga fattighjonet Josef eller i den lilla scenen från Stockholms stads arbetsförmedling. Moa Martinson är här som alltid i färd med nya upptäckter, varm i hjärtat och ivrig i rösten, applådknipande eller förargelseväckande, men ständigt vital. Utan att vara litterärt betydande bär den nya boken hennes riktiga signatur och vittnar om att hennes diktnings tema är »mänsklighet, indignation och klarhet».

Krigsårens svenska vardag i borgerlig miljö berättar *Gertrud Lilja* om i romanen *Ovädret* drar förbi. Centrum för handlingen är en mellansvensk herrgård, som blivit förvandlad till pensionat, med den forna herrgårdsfrun som innehavare. Handlingen rör sig kring henne, hennes närmaste och folket på gården. Huvudintrigen gäller hennes son, en högskolestudent, och de båda flickor han förälskar sig i, och vidare hennes syster, som varit gift i Tyskland och nu lever som gymnastikdirektör i Stockholm, där hon får en svår inre strid att utkämpa. Kristidens alla besvärligheter med ransoneringar och inkallelser ge realistisk nutidsprägel åt boken. Den skildrar en tillvaro, som man känner igen sig i, men vars moraliska atmosfär Gertrud Lilja inte trivs med. Det har aldrig funnits någon blåögd optimism i hennes författarskap och hon har aldrig varit benägen att tro alla om gott vid första ögonkastet. Hon är moralist och realist och låter sällan dupera sig av folks tilltalande yttre. Vad hon främst tar fasta på i sin nya bok, är den moraliska släpphänthet på det sexuella området, som inte minst beredskapssituationen givit ökade tillfällen till. *Ovädret* drar visserligen förbi, som titeln antyder, men det beror bl. a. därpå, att hon denna gång vill visa, hur sådana människor se ut, som det går att lita på och som förmå offra det själviska intresset för egen heders och andras välfärds skull. De frestas och frestas hårt, men det finns något i dem, som håller dem uppräta, och sådant folk tycker Gertrud Lilja om. De andra däremot, de som fresta och falla för frestelser, har hon inte så mycket till övers för. Det är skada, därför att man gärna vill veta, också hur sådana människor se ut allra innerst inne. Ty även om förf. tycks mena, att sådant inte

är något att fördjupa sig i, skall man inte vara så säker: man behöver inte urskulda allt, men man behöver förstå. Klokhet och kunnighet är emellertid Gertrud Liljas signum, och hennes förkunnelse om den andliga ryggradens välbehövliga funktion är värd att lyssna till.

Dagmar Edqvist tar också fasta på problem, gärna moraliska, som röra nutiden. Dessutom har hon lätt att fabulera, att låta konflikterna haka ihop sig, se ut att bli lösta men åter tillspetsas, innan de bli färdiga att slutgiltigt klaras av. Vidare är hon en kvicktänkt och spirituell resonör. Risker för henne ligger i en viss benägenhet att konstruera. I sin förra roman, »Hjärtat söker nödhavn», föll hon för den frestelsen och lät den stadigt tillkrånglade konflikten lösas på populärt filmsätt med en effektiv bravurscen, allt på människoskildringens och den psykologiska analysens bekostnad. I den nya boken, *Osynliga stängsel*, tar hon revansch, som det ser ut med full avsikt: den handlar nämligen om två hjärtan, som inte vilja veta av någon nödhavn, inte tänka nöja sig med en patentrösning. Den kvinnliga partnern är medicinare, den manliga officer. Båda ta sina yrken på allvar som livsuppgift och kall. Förhållandena göra, att det uppstår skarpa konflikter mellan dem. För henne, läkaren, står hans yrke i dödens tjänst. För honom, officeren, är ingenting viktigare än försvaret av fosterland, frihet och ära, och i mellankrigstidens och nedskrotningens Sverige ha de idealen svårt att vinna gehör. Dagmar Edqvist laddar upp konflikten dem emellan på ett hela tiden psykologiskt motiverat och trovärdigt sätt, och hon låter det inte gå så enkelt till, att enbart det nya politiska läget med plötsligt krigshot och nyväckt försvarsvilja får åstadkomma förståelse och försoning. Båda hålla fast vid sina gamla ideal. Men de tvingas att lära sig en del om den mänskliga sammanlevnadens väsen och villkor, och de få leta sig fram till ett plan på djupare skikt, där det hållfasta hos dem båda kan vinna fäste. Just därför att Dagmar Edqvist i denna roman inte nöjt sig med att odla sin talang utan lagt tyngdpunkten på den psykologiska analysen, har hon åstadkommit en problemlösning, som man tror på.

Huvudpersonerna i »Osynliga stängsel» äro typiska yrkesmänniskor, och Dagmar Edqvist har också sökt sätta sig in särskilt i medicinarnas fackvärld, men någon egentlig yrkesroman har hon inte haft för avsikt att göra. Genren har en framstående representant i *Hugo Swensson*, skildraren av de svenska läroverkens arbetsvärld. När man tar itu med hans nya roman Gerhard Olin, finner man genast, att miljön är densamma som i hans tidigare romaner. Men det är inte längre fråga om en yrkesroman utan om ett psykologiskt fall. I Gerhard Olin har han förkroppsligat ett särfall av vad man kunde kalla det svenska geniet i bondestudentens trädslitna kostym. Den norrländske fattigpojken Gerhard Olin är en naturvetenskaplig specialbegåvning med förmåga att dyka ned på problemens kärnpunkt och finna vägar, som leda snabbare till målet än de upptrampade stigarna. Men samtidigt utvecklas han till en burdus egocentriker, en tvär enstöring, fylld av förakt för medmänniskorna och av tron på vetenskapen och sin egen kapacitet. Han har åtskilligt av både

Thorilds självuppskattning och Rousseaus misstänksamhet. När han hamnar som extralärare i en landsortsstad, går han helt upp i det arbete om strålning, som skall ge hans namn glans och hölja hans vederdelomän i blygsel. Romanen handlar om hur denne enstöring och buffel, benådad och betungad med en gnista av geniets hämningslösa kraft, till slut blir en människa. Hugo Swensson utför ett psykologiskt experiment med den experimenterande fysikern som försöksobjekt. Det sker med fransk elegans och med stor förståelse för denne utpräglad svenska typ, som inte alltför sällan finns till påseende i våra universitetsstäder och läroverk. Förf. är på jakt efter det sympatiska och försonliga, som måste finnas längst inne hos Gerhard Olin, och han finner det via det naiva hos honom, under den infantilism, som han kan bli botad från, när livet ordentligt får skaka om honom. Denna utvecklingshistoria berättas med fint sinne för de inre upplevelsernas innebörd och med en stilkonst, som på en gång är böjlig och fast. Man fäster sig också vid de övriga gestalterna i boken, vid teckningen av den nobla kvinnliga huvudpersonen, vid skildringen av en representant för den självförglömmande, hjälpsamma och hjärtegodas människotyp, som också finns i detta land av kunglig avundsjuka, och vid det satiriskt formade porträttet av den karriärjaktande rektorn.

Vill man tala om en yrkesroman i årets produktion, kan man närmast nämna *Gösta Höglunds* Blod och eld, som handlar om Frälsningsarmén. Romanhandlingen grundar sig på bestämmelsen i denna organisation, att en officer inte får gifta sig, utan att den överordnade myndigheten godkänner valet av livsledsagare. För bokens huvudperson, en frälsningslöjtnant, leder denna föreskrift till en konflikt, men den åstadkommer knappast någon själsstrid inom honom och han löser den på det för honom självklara sättet. Bäst skildrad är en frälsningskapten, som under handlingens gång får lära sig en del om människohjärtat, både sitt eget och andras, och bipersonerna äro stundom tecknade icke utan skärpa. I första hand har romanen dock sitt intresse i den hittills outnyttjade miljö, som skildras, Frälsningsarmén inifrån sedd med dess vardagsbestyr, ekonomiska kalkyler, organisationsbekymmer och expeditionsgöromål vid sidan om kampanjerna och samlingen under fälttecknen. Det blir i stor utsträckning reportage i romanstil men i varje fall ett reportage med sakkunskap i och utan rancune mot Frälsningsarmén som sådan.

Till yrkesromanerna kan man också räkna *Hans Hergins* Berg — öppna dig, som rör sig kring stenindustrien. Två stenarbetare ha upptäckt en för bearbetning lämpad granitklippa och etablera egen firma. Man får en ganska god inblick i stenhuggaryrkets teknik och man följer med intresse de två kompanjonerna i deras växlande svårigheter och framgångar som företagare. Karaktärsteckningen är rättfram och chosefri, och händelseförvecklingen, koncentrerad till en kärlekshistoria, flyter lugnt fram med inströdda små dramatiska episoder, men boken har inte mycket av originalitet eller nya tag över sig.

Traditionell och populär romanstil finner man även i *Ingegerd*

Stadeners Kvarnlyckan, prisbelönt i en tävling om en roman, lämpad som både följetong och filmunderlag. Den fyller också det däri liggande kravet på omväxling och spänning. Ingegerd Stadener vill förströ och underhålla, men hon vill också dela med sig av sin människouppfattning. I »Kvarnlyckan» är det en hemmadotter i Stockholms högre borgerskap, som är ställd i centrum, och romanen visar, hur denna inte längre unga dam befrias från förblindande konventioner och lär sig bedöma människor efter deras verkliga kvalitet, för att begagna termen från Ingegerd Stadeners fjolårsroman. Boken har en rapp och påpasslig intrigföring och förf. excellerar i konsten att visa, hur små oväntade händelser kunna få alldeles överraskande följder, hur de ibland väcka oberättigade misstankar, ibland avslöja omsorgsfullt skylda karaktärsdrag. Det kan t. o. m. bli litet för mycket av det goda. Man undgår inte att märka, hur finurligheterna i intrigföringen räcka precis lagom till det avsedda slutet. Det är emellertid konsekvens i den kvinnliga huvudpersonens reaktioner, även om hennes karaktär är mera sedd utifrån. Den manliga motsvarigheten har man däremot svårare att riktigt komma underfund med. Boken i sin helhet är en underhållnings- och familjeroman i traditionell stil men skriven av en författare, som tydligt nog visar sitt personliga temperament.

Borgerlighetens svenska värld har annars fått sin skildrare — och avslöjare — i *Olle Hedberg*. Men sedan några år och böcker tillbaka är Hedberg inte alldeles densamme som förr. Från och med Kirsewetter-serien har han visat mindre av fränhet och pessimism, mer av överseende och förståelse. I serien om Bo Svenningsson framträder denna förändring än tydligare, kanske beroende på att huvudpersonen i denna serie i så hög grad är sin andlige faders son. Den första volymen handlade mest om Bo Svenningssons far och alltså om hans arv och barndomsmiljö. Den andra skildrade gymnasisten Bo och hans svärmiska unga kärlek, och den tredje den värnpliktige Bo och hans möte med sexualiteten utan kärlek. I den fjärde volymen, *Slå dank*, skall man så möta honom i det civila livet, något så när mogen att ta hand om sig själv efter tonårens upplevelser. Titeln »Slå dank» förefaller inte alldeles lämplig för berättelsen om med. kand. Bo Svenningssons upplevelser, och i själva verket handlar bokens första del om raka motsatsen, nämligen om den unge medicusens första »kvack» i ett lantligt provinsialläkardistrikt. Sakkunskapen är kanske inte tillfreds med Bos sätt att sköta injektionssprutan, men lekmannen får känna sig hälsosamt fjärran från all »män i vitt»-romantik, och författaren själv får demonstrera, hur hans hjälte, för att citera »Gamla klang», mer intresserar sig för »själen som är skral» än för »dess trasiga fodral». Han går ständigt och funderar över sig själv och sina medvandrare i tillvaron, och han gör det inte bara som blivande nervläkare. Han verkar ha i sig gry till en diktare, en diktare i Olle Hedbergs stil. Hans obotliga lust att psykologisera, hans meditativa läggning, hans förmåga att mer vara åskådare än medagerande, hans allvar och hans ironi, allt hör med till sådant stoff, som diktare danas av. Och i denna volym blir han också för-

fattare, fast närmast blott för egen räkning. Det sker i bokens mellanparti, som utgöres av en samling psykologiska skisser, vilka Bo skriver ner under en sjukdomsperiod. De ha rubriken »Lindras livets kval av likars jämmer?» och ha komponerats så, att en av personerna i varje föregående skiss blir huvudperson i den nästa. Här demonstreras på ett raffinerat sätt i den, man är frestad säga klassiske Olle Hedbergs stil, hur ont föder ont, hur vi människor, när vi röna ont, söka åstadkomma ont igen, ingalunda precis mot den som bragt oss lidande, ty det få vi relativt sällan tillfälle till, utan mot vilken annan som helst, framför allt mot de svagare. Varför? Lindras livets kval av likars jämmer? Detta mittparti är med sin träffsäkra satir, sin psykologiska realism, sin kvickhet och sin djuptänkthet bokens konstnärliga höjdpunkt. Slutavsnittet, som har titeln »Slå dank», för oss till den bohuslänska badortsmiljö, där Bo upplevde sin svärmiska gymnasistförälskelse. Nu möter han sin riktiga, eller åtminstone första riktiga kärleksupplevelse. Trådar från »Sista sommarlovet» tvinnas avsiktligt in i »Slå dank», men konfrontationen har bl. a. gjorts för kontrastens skull. Av den kvinna, som för Bo på en gång äger sexuell dragningskraft och har något av ungdomsdrömmens aura över sig, får han förebräelsen att icke kunna leka. Bo, som så gärna isolerar sig, behöver komma med i människoleken, och det sker genom att han drivs in i vad en själsfrände till Hedberg kallat »den allvarsamma leken». Hur det går, kommer seriens fortsättning att visa. Olle Hedberg har kunnskap, kloket, klarhet, kvickhet och mycket stor människokänedom. Han är därjämte den mest underhållande av våra författare. Det är något galliskt över hans utsökta konversation med dess välformulerade aforismer och små psykologiska utredningar. Men i den nya boken finns något ännu viktigare. Den mycket svenske pojken Bo Svenningsson har säkert hjälpt Hedberg att få värme i sin skildringskonst. Kvikheten har blivit självironi, satiren har djupnat till humor. Och få egenskaper ha en sådan förmåga att levandegöra som humorn.

Psykologiskt intresse och koncentration till aktuella problemställningar ha alltid utmärkt emigrantförfattaren *Arvid Brenners* produktion. I sin nya novellsamling med den ironiska titeln *Så gå vi mot stjärnorna* går han vanligtvis ut från en vardaglig miljö eller situation, tar så fasta på en mer eller mindre latent konflikt och i skildringen av dess utlösning dissekerar han fram, på en gång lätt och säkert, vad som rör sig på djupet av personernas självliv, det som utgör stommen i deras karaktär eller satt färg på deras livssyn. Hans människogalleri är lika rikt som hans psykologiska blick är skarp. Här finns den hjälplöst försvarslösa, livsodugliga kvinnan, som suger sig fast vid mannen och kväver honom, vidare den falskt ödmjuka självplågaren, som binder andra med tacksamhetskravets effektiva handklovar, den patentreligiösa societetsdamen, som vägrar att upptäcka sin ytlighet, och många andra. Någon gång kan Brenner alltför påtagligt stryka under och överbetona, men i regel fångar han livets och nuets egen rytm. Särskilt kan man framhålla de noveller, som behandla äktenskapliga konflikter och livets styvbarn, t. ex.

»Sista mötet». Överhuvud är denna novellsamling att räkna till de senaste årens allra bästa och genom den har Arvid Brenner befest sin ställning som en av de moderna svenska författare, vilka verkligen äro att räkna med.

Gurli Hertzman-Ericson är gammal i gärde, en författarinna av mänsklig värme, humanitet och klarsynthet. I hennes novellsamling *Änkan och påfågeln* är inte allt av samma kvalitet — titelnovellen lider t. ex. av en viss blekhet — men samlingens längsta berättelse, »Styv barn», är en alldeles utmärkt studie över ett skilsmäso-barn i pubertetsåldern, som skyler sitt ömhetsbehov under ett buttert, avvisande yttre. Denna novell har både skärpa i linjerna och ömhet i gestaltningen, och som barnskildring är den värd att räknas till det bestående i vår diktning.

Eyvind Johnson har efter Krilonseriens fullbordan tagit välbehövt otium, men hans namn finns ändå med i 1944 års prosadiktning. Han har nämligen samlat sin novellproduktion genom åren och utgivit ett urval under titeln *Sju liv*. Det är en brokig samling typer och livsöden, som passera revy i dessa noveller, men i greppet, stilen och utförandet känner man alltid igen det Eyvind-Johnsonska diktarlynnnet. Eyvind Johnson har själv brutit sig ut ur bygd och miljö, han har vandrat vida i världen och han har en särskild sympati för livets vagabonder. Det är därför inte underligt, att han kunnat tolka sin generations flyktbegär och känsla av rotlöshet, men han har också vunnit sitt fäste i en målmedveten försvarsställning mot våldslärorernas nedbrytande krafter. Det innerst stabila, det hederliga och rakryggade, det försynt finkänsliga i den svenska blygheten låter han gärna träda fram hos de i yttre mening oroliga och misslyckade. Det kan exemplifieras med den utomordentliga, på en gång dråpliga och rörande berättelsen »Fridlövs svåra stund», en enda lång monolog av en man, som är i färd med att gå och hänga sig. Över huvud är det gestaltning och stämningsmåleri, som Johnson lägger an på, under det att fabulering och händelsförveckling komma i andra hand. Ofta behandlas kontrasten mellan de fria, på vandring stadda människorna och de borgerliga, belåtna, instängda, innerst ängsliga. Gärna dröjer han därför vid den tid, då rallargängen drogo upp till det ödsliga myrlandet i norr och lämnade efter sig ämnen till mycket funderande bland de stillsamma människorna i de undangömda byarna. Det originella, det som är annorlunda har han fint väderkorn för, och han sympatiserar med tillvarons konstnärsnaturer, som ofta stå sig bäst inför den ironi, som präglar människolivet. Just därför att han så intensivt upplever spänningen i tillvaron, finner han så många uppslag till dikt, och i dessa noveller, där experimentlusten fått träda tillbaka för inlevelse och gestaltning, blommar det allra bästa i hans konstnärsskap. »Sju liv» är ett verk av en mycket betydande diktare.

Eyvind Johnsons individualism och originalitet hindrar honom att bilda skola, men det är uppenbart, att han varit ett incitament och ett föredöme. Bland dem som uppenbarligen lärt av honom, är norrbottningen *Björn-Erik Höijer*, som med *Bergfinken* framträder

som romanförfattare. Han är emellertid utan tvivel en självständig begåvning, säker miljöskildrare och god avlyssnare av enkelt folks sätt att tänka och tala. Handlingen rör sig om det som Lindorm besjungit i Flickan från fjärran, om den erotiska drömmen hos en stabil familjeförsörjare, när drömmen ser ut att kunna bli verklighet. Gruvarbetaren, som lockas av bankfröken, får en svår strid att utkämpa, och Höijer har förstått att sätta sig in i hans konflikt. Bäst har han lyckats med skildringen av arbetarfamiljen. Den förföriska damen är mer diffus och rätt dubiös, och symboliken överbetonas på sina ställen, men det är en både rejäl och löftesrik roman Höijer har åstadkommit.

Eyvind Johnsons föredöme har kanske inte heller varit utan betydelse för *Vilhelm Mobergs* stora och konstnärligt mycket högtstående roman *Soldat med brutet gevär*. Titeln syftar på det bekanta antimilitarismärket från försvarsfejdersnas dar, och romanen skildrar soldatsonen Valter Strängs väg ut från hemmet genom det alltmer demokratiserade samhället fram till diktandets ensamhet. Likheten med Johnsons Olof-serie ligger inte främst i temat: hur en ung man från de understa folklagren bryter sin egen väg och kommer till klarhet om sitt kall, utan i sättet att behandla temat, särskilt i fråga om den underfundigt självironiska humor, varmed hjälten betraktas och som levandegör honom på ett ytterst verkningsfullt sätt. Skildringen av Valters barndom, hans hem och föräldrar hör till det allra yppersta Moberg åstadkommit, och den fortsatta berättelsen om hans uppväxttid, vilken sammanfaller med socialismens kampår från Staafts regeringstid till Brantings, är en bred rundmålning av svenskt samhällsliv under en utvecklingskraftig och händelserik epok, skärskådad från Valter Strängs synpunkt. Hans väg via industrialismen och nykterhetsarbetet, ungsocialistisk klubbverksamhet och folkhögskola fram till journalistiken är mycket betecknande och skulle kunna ha blivit historien om en arbetares utveckling till partitrogen riksdagsmannapamp. Men boken handlar närmast om motsatsen. Moberg har ju inte precis applåderat den nuvarande partitaktiken i regeringsställning, och hans roman demonstrerar tydligt nog, hur fjärran parti-programmet och den praktiska verkligheten kommit från varandra. Valter Sträng är en idealist, som verkligen tror på den nya förkunnelsen, en soldat, beredd att offra sig för idealen, för »träskofolkets» mänskliga rättigheter, ivrig till kamp, men till kamp med blanka vapen och utan tanke på kompromiss och kohandel. Han blir martyr för sin idealism, och därför kan Moberg med hans öde som blickpunkt avslöja maktpolitikens alla krumbukter. Valter finner ändå sitt fäste. Det ligger, där soldattorpet legat och där gullvivorna alltjämt hälsa honom välkommen. Han vill bli en tolk för sin bygd och sitt folk och i diktandets kall sträva »utöver det korta och otillräckliga liv, som är kroppens». »Soldat med brutet gevär» är en bred samhällsroman och en bygdeberättelse, utförd med frodig realism och säker kunskap. Framför allt är den en människoskildring, som genom sitt allvar och sin humor visar bredden och djupet i Mobergs episka konst.

I Diakonistyrelsens förlags tävlan om en roman med kristet motiv prisbelönades en bok, som också handlar om en yngling med diktargry

i sig, *Gunnar Edmans* Georg diktaren, kallad en lyrisk bekän-
nelseroman. Den handlar om ett ungt geni av explosivt temperament
och om hans kamp och slutliga försoning. Boken lider av en alltför
patetisk stil, stundom på gränsen till olidlighet, och av det hektiskt
uppgjagade i framställningssättet. Man tvivlar inte på allvaret i det
grubbel och de tankestrider, som här skildras, men det är något av
de gamla nyromantikernas överspändhet i förf:s framställning, där
nog de rent lyriska inslagen bäst vittna om hans talang. Till bekän-
narna kan man också räkna *Birgit Lange* i hennes roman *Nu tän-
das åter stjärnorna*. Hon visar sig här alltfjämt behärska sin
konst att av små trivialiteter uppdaga de sjuka punkterna i själslivet
och låta de undanröjda men livsavgörande upplevelserna plötsligt
dyka upp och belysa en människas rätta väsen. Detta gäller här om
bipersonerna. Romanens egentliga syfte är en apologi för den pro-
tyska politik, som förf. tidigare engagerat sig i. Man kan uppskatta
ärligheten i hennes pacifistiska idealitet, men man konstaterar, att
det personliga engagemanget, iveren att förklara och vädjan om för-
ståelse inte gjort boken till en lyckad roman. Det är alltför mycket
av sentimentalitet i skildringen av huvudpersonerna och deras öde,
och de politiska resonemangen verka inte övertygande. Av helt annan
typ och läggning är *Gustav Hedenvind-Erikssons* *Med rallar-
kärra mot dikten*. Boken är inte en roman utan en direkt själv-
biografi, där en av arbetardiktens pionjärer berättar om sin märkliga
väg från kroppsarbetet till litteraturen. I denna gripande och roliga,
högst sympatiska skildring får man i första hand ett utmärkt porträtt
av förf. själv, hans stora blygsamhet till trots, och det blir en bild av
en rejäl, genomsund, verkligt fullvuxen människa. Skildringen av
hans mycket växlingsrika liv har både sagostämning och sannings-
kärlek, och det är något av äkta livsvisdom i hans sätt att betrakta
tillvaron.

Hedenvind-Erikssons färd till dikten har varit åtskilligt stenigare
än de nu ungas, vilkas vägbana närmast är asfalterad. Lättheten att
komma med i förlagskatalogerna hindrar dock inte, att de av dem, som
ha verkliga ambitioner, tvingas till brottnings med många svårigheter.
En av de redan erkända, *Walter Ljungqvist*, exemplifierar den saken,
när han i romanen *Vägs käl* velat samla sig till ett krafttag och
skapa ett i sin produktion centralt verk. Romanen handlar om en bo-
hemisk fattigfamilj i en småländsk avkrok och om en självpåtagen
offergärning, avsedd att skänka försoning och förnyade livsmöjlig-
heter åt de övriga i kretsen. Den förfinade valörkonst, som är Ljung-
qvists sarmärke, kommer här inte till sin rätt. Han är för starkt bun-
den vid stoffet, för tveksam i greppet, alltför dunkel och alltför vack-
lande i stilvalet för att kunna skänka konstnärligt liv åt skildringen.
Av de yngre har debutanten *Lars Göransson* med novellsamlingen
Den förvirrade guden framträtt som en utpräglad artistisk
begåvning, kräsen, tydligen beläst på åtskilliga områden, icke utan
lust att chockera med bizarrerier och infall, än naivistisk, än dubbel-
bottnad, en psykologisk experimentator, som gärna lockas till besyn-
nerligheter. Främst står novellen »Ester», en avslöjande studie av den

amoraliska människan och den lockelse hon utövar. *Lars Ahlin* hör till dem, som fått sin författardrift utlöst med hjälp av Thorsten Jonsson och de moderna amerikaner, som denne förmedlat bekantskapen med. Han strävar efter en så direkt inlevelse som möjligt och når stundom gott resultat, t. ex. i titelnovellen i sin samling *Inga ögon väntar mig*, om den ständigt förbisedde, egocentriskt malande gubben Andersson, eller i barnhistorien »Det underbara nattlinnet» med dess verkningsfulla kontrast mellan den lilla flickans och de vuxnas livssfärer, eller i den utmärkta psykologiska studien »Gåva gömd i ynkedom». Vekare till sin typ är *Gustaf Rune Eriks*. I samlingen *Hänryckningens tid* kan han med äkta inlevelse ge ord åt den tafatta svenska blygheten (»Höst»), åt tristessen i ett arbetarpars invanda äktenskap (titelnovellen) eller åt en ung flickas svikna förväntan inför livsäventyret (»Försommar»), och han återger i en illusorisk inre monolog en idrottspojkes reaktion efter ett misslyckande (»Nederlaget»). Hårdare och kantigare, också mer mekaniskt skildrar debutanten *Harry Ahlberg* i samlingen *Herre med hög hatt* på ungdomen på Söder, nästan fonetiskt på dess eget språk. Det stilistiska råkurret kan stundom mala tomning, men här och var glimtar det fram ett anslag, en melodistump, som det kan utvecklas något ur: ett par pojkhistorier, en flickmonolog, en kyrkogårdsscen. Mest amerikansk verkar alltså *Peter William Nisser*. I den lilla romanen *Det glödande tornet* är handlingen förlagd till det spanska inbördeskriget, vilket pekar på Hemingway, och bland de personer, som sammanföras vid det ensliga tornet, märker man en mild tyrolerbonde och en råstark, primitiv mulatt med förmörkat själsliv, vilket pekar på Steinbeck. Nisser upprepar än en gång sina skildringar av desperata, vilsekomna, ensamma män, som brutit sig ut ur samhället och vilkas liv kräver starka kryddor och hektisk intensitet. Han har emellertid hyfsat sin stil åtskilligt sedan sist och ger onekligen en god bild av den unge svensk, som är bokens mittfigur: det är något på en gång råbarkat rejält och desperat, nästan snyftande ensamt över honom. En mer markant profil har *Helmer Linderholm*, vars tidigare roman om de inkallade nu följs av en fortsättning, *De söka sig hem* — man får onekligen Remarque i tankarna. Romanen om de hemförlovade beredskaparna och deras svårigheter att i yttre och inre mening åter knyta an vid det civila livet tar upp aktuella förhållanden, en smula i förväg t. o. m. Linderholm har en god förmåga att berätta och är en känslig naturskildrare. Händelser och karaktärer belysa ömsevis varandra. Pappershandlarn, som är bokens centralfigur, blir en människa, som man kommer ihåg. Också det svenska brukssamhälle, där händelserna försiggå, har fått en genuin atmosfär. Mer komplicerade gestalter rör han däremot inte riktigt på.

Man kan också komma långt från vardagen i årets produktion. Exotismen representeras främst av *Jascha Golowanjuk*, vars senaste opus har det betecknande namnet *Främmande fågel* och fortsätter skildringen av emigrantpojken Josef. Fast Josef denna gång befinner sig mitt i Europa, förs han alltså fram bland besynnerliga

människor i en brokig äventyrens värld, som ofta är den undre världen. Några psykologiska eller sociala problem att grubbla över finnas här inte, men vill man åka i en omväxlande berg- och dalbana på ett lustigt nöjesfält, så stå Golowanjuk och hans Josef till tjänst. Det fjärran i tiden, den historiska romanen, har också lockat rätt många författare. Den mest exotiske av dem är *Nils-Olof Franzén*, vars *Se, då kommer där en kvinna* fritt varierar Don Juan-motivet. »Simplicissimus» översättare gör här en sorts pastisch i den picareska genren, spansk i tonen, ledig i stilen, rik på äventyr och med ett psykologiskt motiv som ränning i väven. *Per Nilsson-Tannér*s *De sådde sol och aska* har formen av en bonderoman, som tar upp Olle Högbergs gamla tema om baggböleriet i Norrland. Kärlekshistorien i boken grundar sig på en släkttradition men är mer sentimentalt än psykologiskt trovärdigt utförd. Bättre skildras böndernas och träpatronernas kontroverser och allra bäst svagåren med deras ödsliga norrlandsvintrar och mödosamma kamp för livet. Mer i skålmromans stil går *Albert Olssons* *Kleber & Frank*, en underhållningsroman från ett handelshus på 90-talet. Dess förtjänst ligger däri, att förf. inte låter sympatierna falla på någon av de uppträdande. Folklig komik och autentisk gammal kryddboddoft utmärker framställningen. En allvarligare läggning har *Karl Johan Rådström*s *Vänskapsgatan*, som handlar om en norrländsk småstadskrets från socialismens kampår till 1914. Den är en rätt vidlyftigt beskrivande stadskrönika med många människoöden och de politiska händelserna skymtande då och då. Det finns här något sympatiskt rättfram i berättarsättet, som kan räknas boken till förtjänst. Med större anspråk framträder *Ingeborg Björklund* i *Sankt Göran och prinsessan*, en diger roman om kretsen kring Sten Sture d. ä. — originellt nog försedd med litteraturförteckning. Uppenbarligen har förf. flitiga studier bakom sig, en sak som hon också själv betonar, hon rör sig vant i släkt- och familjekretsarna och hon slösar med rekvisita och detaljuppgifter. Svårare har hon att förena fakticitet och fantasi — trots de friheter hon tar sig, t. ex. giftmordet på Sten Sture — och att skapa levande dikt av stoffet. Boken har blivit en brett lagd krönika men saknar den fördjupning i karakteriseringen, som man har rätt att vänta i en historisk roman med pretentioner. Minst lika rik på sakkunskap men utan all tyngande lärdom är *Nils E. Taubes* *Romantikens kavaljerer*, vilken berättar om Georg Dahlquist och Emilie Högkvist, Blanche-tidens sceniska stjärnor. Det är äkta tidsdof över skildringen, som håller sig nära verkligheten, och personteckningen är konturfast och säker, fast utan djupare perspektiv, och man kommer 1830-talets Stockholm mycket nära in på livet. Om det borgerliga Stockholm några decennier längre tillbaka i tiden berättar *Alice Lyttkens* i *Längtan*s blåa blomma, en fortsättning av fjolårsboken och liksom den en stor publikframgång. Egentligen är detta märkvärdigt, ty trots att händelserna anspela på så upprörda skeden och spännande tilldragelser som finska kriget, kungens avsättning och Fersenska mordet och trots att intrigen rör sig kring det gamla tacksamma temat mannen av börd och kvinnan av folket,

flyter handlingen trögare och är miljöbeskrivningen omständligare än i den förra boken. Men det finns kulturhistoriskt liv i den och den är lärorik. Till förtjänsterna kan även räknas, att den undviker det banala lyckliga slut, som kunde ligga nära till hands, vilket samtidigt betyder, att man kan vänta en fortsättning från Karl-Johans-tidens Sverige. *Jan Fridegård* slutligen har fortsatt sin tidigare påbörjade skildring från brytningen mellan heden och kristen tid i Uppland. Gryningsfolket handlar om den förrymde trälen Holme, vilken under händelsernas gång kommer att bli en sorts fornsvensk Spartacus. Fridegård för också som historisk berättare småfolkets talan och gör det nog rätt anakronistiskt, men han har bättre än förra gången lyckats ge tidsfärg åt miljöskildringen och hans förmåga att tränga in även i förgångna skedens primitiva själliv är beaktansvärd. Hans kräsna stilkonst, hans sensibilitet och hans bistra livserfarenhet, som inte saknar humor, komma kanske ännu bättre fram i hans novellsamling *Kvarn budet*. I berättelser som »Didriksson flyttar hem» och »Utmed ån» möter man verkningsfull ironi och artistisk beräkning, och i titelnovellen bestyrker Fridegård sin förmåga att från statargubbarnas och statargrabbarnas synpunkt skildra sin uppländska hembygd.

Man har redan börjat tala om ett litterärt fyrtiotal, liksom man talar om åttio- och nittiotalsdiktning. Men fast decenniet snart lider mot sin mitt, har man svårt att upptäcka något verkligt betydande nytt i litteraturen. De unga befinna sig ännu i läroåren och hota på en del håll att hamna i jargong. Visst spårar man tendenser till förnyelse i stilgrepp och livssyn och visst kan det hända, att äkta dikt kan födas också under sådana vändans tider som vår. Men än så länge dominera mellankrigsförfattarna, de som skapat sig namn under tjugo- och trettioatalen: Pär Lagerkvist, Olle Hedberg, Vilhelm Moberg, Eyvind Johnson, och de gamla säkra tiotalisterna äro alltjämt vid vigör, även om Wägner och Siwertz saknas 1944. Skulle man inte också kunna säga, att dessa diktare av äldre skola på ett konstnärligt fullviktigt sätt givit uttryck åt fyrtiotalets svenska anda? En tid som vår kräver väl framför allt perspektiv för att kunna litterärt utnyttjas. Liksom Iliaden hade trojanska kriget långt bakom sig, få vi säkert vänta ut de svåra åren, innan den stora dikten kan mogna på vår verklighets karga grund. Det är nog, att vi fått vår vardag och vår längtan, vår bävan och vår tillförsikt beskrivna i tidens diktning. När 1944 års litteratur är som bäst, talar den med sannfärdighetens röst. Sådana voro vi.

SVENSK LUTHERDOM

Anmälan av förste bibliotekarien fil. d:r BROR OLSSON, Lund

Professorn i kyrkohistoria vid Lunds universitet *Hilding Pleijel*, har nyligen utgivit *Svensk lutherdom. Studier i luthersk fromhet och svensk folkkultur* (Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, kr. 6: 50, 206 s.).

Denna bok vill i form av en samling uppsatser belysa vad svensk lutherdom betytt för svenskt folkliv under gångna sekler. Särskilt den första och den sista uppsatsen — Kyrklig folklivsforskning och Svenska folkrörelser — utmynna samtidigt i ett program, som det här må tillåtas att fästa uppmärksamheten på.

Professor Pleijel menar bland annat med Harald Hjärne, att man icke kan »förvärva en verklig insikt i Sveriges politiska historia anorlunda än med stöd av en allmän kyrkohistorisk åskådning». Men han vidgar denna princip därhän att han anser att det aldrig lyckas att klarlägga det äldre svenska folklivet utan att taga hänsyn till folkets förankring i kristen tro och kyrklig sed.

Egentligen är det egendomligt att härom skall behöva råda någon meningsskiljaktighet. Både i teori och praxis har emellertid den hitillsvarande forskningen alltför litet tagit hänsyn härtill. Det kyrkligt-kristliga inslaget i folkets liv har i regel förbigåtts med tystnad av våra folklivsforskare. Det har ansetts höra till teologien eller kyrkohistorien, och litteraturhistorikerna ha tagit mycken liten notis om vad folket läste och sjöng, om andaktslitteraturen och psalmen. Att man härvid begår ett svårt misstag har vår främste kännare av svenskt folkliv som en enhet, professor Martin P:n Nilsson, påpekat bl. a. i en märklig recension (Sydsvenska Dagbladet 21.1.1944). »Vad reformationen och de stora väckelserörelserna betytt», yttrar han bl. a., »och vilka förändringar de medförde i folklivet, därom ha vi väl någon föreställning, men vi böra också komma ihåg, att fromheten var dagligt bröd och även satte sin prägel på årets högtider. Bonden läste en predikan och sjöng en julsalm lika självfallet som han besökte kyrkan på högtidsdagarna. Detta var kanske till och med viktigare för honom än de gamla seder och bruk som han iakttog på grund av traditionens och vanans makt, men vilkas innebörd han knappast förstod. Man förstår ej folkets liv rätt, om man isolerar det från det kristliga och kyrkliga livet.»

Pleijel menar nu, att det är en brännande uppgift att forskningen verkligen sätter in på denna punkt, att den inventerar de snabbt försvinnande resterna av urgammal kyrklig sed och ger dessa sin rätta belysning. Ett ganska talande exempel på denna uppgift ger han genom att anföra en gammal hälsningsformel efter bevistad högmässa. Vid hemkomsten, så berättar nyligen till Kyrkohistoriska arkivet i Lund ett par ålderstigna meddelare, var det sed att den som varit i kyrkan skulle taga de hemmavarande i tur och ordning i hand och säga »mässe» (eller »mässa»). Såsom Pleijel visar, ha vi här en kvarleva från den katolska tiden, då mässan ännu förrättades på latin och den sista hälsningen till folket lød: *Ite, missa est* (Gån, detta är mässoffret, d. v. s. mässoffret är fullbordat). Genom att bringa denna hälsning med sig hem, förde man också med sig hem något av mässans kraft och välsignelse till dem som inte varit i kyrkan.

De följande uppsatserna belysa mera genom konkreta episoder eller detaljer vad lutherdomen betytt för vårt folk. De tre uppsatserna »Uppsala möte», »Nu är Sverige blivit en man» och »Ferma vid vitt» framhäva på ett intressant sätt det faktum, att en skiljegräns i vårt

folks andliga liv går vid tiden för Uppsala möte 1593 och Stångebro slag. Uttrycket »ferma vid vitt» (avhålla sig från kött och leva på mjölkmat) är både vad själva uttrycket och bruket beträffar en kvarleva från den katolska tiden, men fortlever i kyrkliga statuter och praxis till slutet på 1500-talet. I början av 1600-talet är det endast en relik kvar härav. Vad som ligger bakom denna process är, att efter Uppsala möte satte en utrotningskampanj in mot de segt fortlevande katolska bruken. Helt lyckades denna kampanj inte uppnå sitt syfte, såsom t. ex. den nämnda folkseden att säga »mässa» efter högmässan visar.

Av de övriga uppsatserna skall här endast uppmärksamheten fästas på den sociologiska studien »Den gamla prästgårdskulturen», som på ett underhållande och övertygande sätt visar vad prästgårdarna betydtt som kulturella härdar ute i bygderna i gången tid, och »Det mörka och ljusa Småland», vilka benämningar ses mot bakgrunden av den frikyrkliga väckelsen under förra århundradet och de senaste årtiondenas sociala omvälvningar.

Pleijels samlingsvolym är ett kultiverat och kunnigt bidrag till förståendet av vår andliga historia. Den belyser en viktig, kanske den viktigaste linjen i svensk tradition.

KORT OM BÖCKER

En sällsamt fängslande — ehuru på grund av den minutiösa utförligheten kanske något för tidsödande — bokupplevelse är *Konrad Heiden*. Der Führer, Hitlers väg till makten. Den tyske socialdemokratiska emigrantens skildring går fram t. o. m. den 30 juni 1934; hopfogandet av berättelserna om denna Bartholomienatt är för övrigt verkets mest givande och mest klarläggande kapitel. I samlad form har bilden av den tyske ledaren aldrig framträtt klarare än i denna bok, där man steg för steg får följa denne från barndomen och den besynnerliga släkten, som slö läroverkselev, som vinddriven vagabond och snöskottare i Wien, som tapper frivillig på västfronten, som våldsam agitator och slutligen som statsledare under regimens första år. Detta och andra författarens verk verka tillitsfullt dokumenterade och torde bli grundläggande för den framtida Hitlerlitteraturen. Trots alla skoningslösa skildringar tycks förf. dock ha en liten hemlig sympati för sitt objekts demoniska kraft och irrationella, ständigt motsägelsefulla propagandistiska mästerskap under uppåttigandets dagar.

Med allra största intresse läser man också den amerikanske översten *Stephen Bonzals* Ofullbordat verk. Det är en samling indiskretioner av Wilsons tolk vid Versaillesfredens tillkomst, dubbelt aktuella nu när en ny världsfredskonferens kan väntas. Ur historisk synpunkt är skildringen av förhållandet mellan Wilson och överste House av det största värdet, men även Wilson framstår i klarare ljus genom boken, måhända också i något mera förklarat än förr.

I den nu så moderna krigskorrespondentlitteraturen har ett verkligt upplysande vittnesbörd om hur Ryssland mötte 1941 års krig och tyskarnas för Moskva hotfulla offensiv lämnats av *Henry C. Cassidy* i *Rysk revelj*. Det är ett arbete med kultur och finess, rikt på inblickar och utblickar. Den kände *Walter Durantys* *Och jorden snurrar vidare* är en självbiografi, som fångar intresse såsom en teckning av levnadsöden och miljöer, men ger egentligen intet av utrikeskorrespondentens politiska upptäckter. Chicago Tribunes bal-tiske och nordiske korrespondent *Donald Day*, vilken lär ha rest till fiendelandets Berlin, har även samlat några minnen under den ironiska titeln »Framåt Kristi stridsmän». Boken är bizarr, otroligt egocentrisk, ställvis osmaklig. Men den är belysande för att förstå en viktig faktor i nutiden och framtiden — den starka anti-semitismen i U.S.A.

E. H.

År 1944 utkommo två Polenböcker, båda skrivna av personer som vistats i Polen och äro goda kännare av östeuropeiska problem. Båda böckerna grunda sig på utmärkt källmaterial och ha en utförlig litteraturförteckning.

Den ena boken »Polens öde, ett europeiskt kardinalproblem», har skrivits av *Paul Olberg*, bekant för sina många skrifter om Sovjetryssland och Baltikum. Efter en kort historisk översikt alltifrån Polens delningar i slutet av 1700-talet följer en sammanställning av Polens kulturella insatser i världshistorien. Skildringen av den nyaste polska historien börjar med år 1918 och sträcker sig fram till krigsutbrottet år 1939. Den innefattar även de före krigsutbrottet förda diplomatiska förhandlingarna såväl mellan Polen och Tyskland som mellan Polen och Ryssland. Bokens tredje avsnitt ger en allsidig bild av polackernas insatser på den allierade sidan, den polska underjordiska rörelsen och de anglosachsiska makternas samt Rysslands synpunkter på det polska problemet. Med förf:s ideella inställning till de internationella problemen är det givet, att det noggranna studiet av Polens nyaste historia leder honom fram till den åsikten att Polen inte bara har rätt till oavhängighet och integritet utan att Polens öde är ett av Europas kardinalproblem.

Boken fyller en stor lucka i den svenska politiska litteraturen, där det hittills fattats en redogörelse för den nyaste polska historien. Var och en som intresserar sig för det polska problemet finner i Olbergs bok ett tillfredsställande orienteringsmaterial.

Den andra boken, »Öster om Bug», har *John Walterson* till författare. Förf. ger en förträfflig miljöskildring av landet öster om Bug, det land, som professor Gunnar Gunnarsson kallar 'det fängslande'. I kapitlet »Världskriget och gränserna» klargör han det föga kända utbrottet av polsk-ryska kriget 1920, liksom uppkomsten av Curzonlinjen och den östpolska gränsen av år 1921. Vid behandlingen av Vilnafrågan har förf. icke använt Ludendorffs »Meine Kriegserinnerungen 1914—1918», vilka innehålla rikt material till belysning av den moderna litauiska statens uppkomst. Kapitlet »Minoritetspro-

blem» innehåller rikt statistiskt material och även en analys av den föga kända polsk-ukrainska frågan. Förf. behandlar ingående kulturverksamheten i Öst-Polen såväl från polsk som från minoriteternas sida, likaså den ekonomiska utvecklingen, varvid minoriteternas insatser visas upp med stöd av rikhaltiga statistiska uppgifter. Boken går fram till den tidpunkt, då de polsk-ryska förbindelserna under det andra världskriget återupptogs genom Sikorskiregeringen. När förf. skrev sin bok fanns det större fog än nu för hans förhoppning att fredskonferenserna denna gång skola skapa rättvisa och bestående ekonomiska garantier för alla folk.

Sin imponerande kännedom om Öst-Europa och särskilt Öst-Polen har förf. inhämtat under sina många resor. En styrka är att han behärskar de slaviska språken. Hans bok är utmärkt.

S. W.